

Kovács Újszászy Péter

AKIK ERRE JÁRTAK

– Kányádi Sándor Halottak napja Bécsben című verséről –

Halottak napja Bécsben. Több, mint háromszáz sor. Tizenöt szerteágazó, valahol mégis összefüggő megközelítés. Talán ez az a pillanat, amikor a recenzens nehéz helyzetbe kerül. Mit mondhatna, ami az értő elemzésekből nem derült ki még? Mi lehet az a mindent átfogó szempont, amelynek alapján a kötetről¹ értekezni lehet? Kolozsvári otthonom falai között hosszú ideig kerestem a választ felvetett kérdéseimre, olvastam a versrekviemet, miközben azon töprengtem, az életkor vagy a tapasztalatok sokasága lehet az a tényező, amely az értekezésem tárgyát képező kötet versmegközelítéseinek milyenségét meghatározza? Végül is arra jutottam, az életkor és a specifikus tapasztalatok kéz a kézben járnak egymással.

A kötet világát markáns kettősség jellemzi, amely a versértelmezések sokféleségénél fogva még apróbb világokra bomlik. Azok az univerzumok, amelyek a legmeghatározóbbak, a vers, valamint a megközelítések világa. 1976-os remekművében Kányádi olyan utazásra hívja az olvasót, amely mindamellett, hogy révületbe ejti, arra is készteti, hogy megismerje a nyomort és a nyelvhalál közeli állapotokkal járó nehézségeket. A közelítések által megépülő világ pedig a maga sokszínűségével együtt lesz egységes. Hosszas mérlegelés után arra jutottam, hogy az elemzések világának tarkaságát ragadom meg, a benne foglalt hasonlóságokkal és eltérésekkel.

„Kányádi lírája vallomásos sorsköltészet, amelyben a személyiség élménye és hangulati változásai elemi erővel sűrítik össze az összmagyar kisebbség elszakítottságérzetét” – állítja „szóródik folyton prolódik” című értekezésében Bertha Zoltán. A József Attila-díjas irodalomtörténész Kányádi verseinek krónikási-konfesszionális hitelességét emeli ki. Bertha megközelítése alapján Kányádi „teremtő poézisbe” foglalja mindazt, amit a kommunista diktatúra évtizedei során a

---

1 Korpa Tamás (szerk.): „macht nichts mondta halottak napja van”. Közelítések Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* című verséhez. Budapest–Marosvásárhely, 2019, Lector Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány.

kisebbségi magyarság elszenvedni kényszerült. Az elismert kutató a nemrégiben elhunyt költő egyik fő művének nevezi a *Halottak napja Bécsben*. Bertha az alkotás műfaji besorolásának tekintetében Murvai Olgára hivatkozik, és maga is vers-rekviemnek nevezi azt. Elemzésének második felében a vers angol nyelvű fordításainak problémáit veti össze a szerző a forrásnyelvi eredetivel. „Szabófalva jelképes nevének értelmét nem érzékelheti egy külföldi olvasó” – veti fel az átültetés kérdésének legfőbb problémáját a tudós.

A marosvásárhelyi Lector Kiadó, valamint a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány gondozásában közösen megjelentetett kötet nemcsak azért figyelemreméltó, mert különféle megközelítések széles perspektíváját tárja az olvasó elé, hanem erőssége abban is megmutatkozik, hogy több generáció tudósának és szépírójának a megközelítése kap benne helyet. Codău Annamária elgondolkodtató címet választott esszéjének: *Töprengés a mondás lehetőségein*. Az idézett cím egy már közhelyessé fakult, mégis örökérvényű kérdést szegez az olvasónak: többet mondunk-e azáltal, hogyha szavainkkal kevés információt közlünk? Ugyanakkor nem ez az egyetlen megközelítésmódja a címnek. A mondás lehetőségei Kányádi Sándor ars poeticájára is vonatkoztathatók, hiszen a költő élete utolsó pillanatáig vallotta: vers az, amit mondani kell. A marosvásárhelyi származású irodalmár négy szegmensre osztja eszmefuttatását: (*csendesen*), (*szubjektív apróságok kitérője*), (*performálások*), (*szál virágom, kis emlékezés*). Elemzése első szegmensében Kányádi Sándor minimalizmusát hangsúlyozza, amely látni engedi, hogy a világ dolgai szétválaszthatatlanul összefüggenek egymással. Ily módon tartoznak össze a halál, a gyász, az emlékezés dolgai is, mutat rá Codău. A *Halottak napja Bécsben* kapcsán a szubjektív apróságok rezervátumába is betekintést enged a szerző. Esszéjében tett vallomása alapján valahányszor a versre gondol, egy villamos sárgasága jelenik meg lelki szemei előtt, az elemzőt a vers elbizonytalanító hangnemének cizelláltsága nyűgözi le. Az értekezés harmadik szegmense a poéma tartalma és felépítése közti kapcsolatokat körvonalazza: a szövegvilágban felbukkanó konkrét oszlop például az alkotás gerincét képező refrén is egyben. A Nagyvárad szőnyegbombázásának kapcsán megjelenő felsorolás „kettő négy hat” Codău problémafelvetése alapján nemcsak az áldozatok életkorára vonatkoztatható, hanem egy végtelen számsort is elindít, amely a halottak leírhatatlan számmennyiségére utal. A szám-

sor kapcsán alkotott meglátást mélyreható és értő észrevételnek minősítem. A költő vélhetőleg azért szakította meg a kettes számszámrendszerben alkotott felsorolást, mert képtelenség lett volna megállapítani a szőnyegbombázás során elhunytak számát. Értekezésének negyedik részében Codău arról számol be, hogyan látta meg a Bolyai Farkas Elméleti Líceum egyik osztálytermének ablakából az utcán sétáló Kányádi Sándort, akinek jelenléte igencsak felkeltette a fiatalság érdeklődését, foglalkoztatta őket, hogy a Kossuth-díjas költő „erre járt”.

Demény Péter alaposságát, felkészültségét és jártasságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Kányádi-versről írott elemzését Roland Barthes *Világoskamra* című könyvének alap gondolataira építi fel, az ellentétekre studium és punctum között. *Subjektív punktumok*. A címadás ellenére Demény nem palástolja tanácsstalanságát, hiszen az évek során íródott színvonalas elemzések után úgy érzi, édeskevés lenne az az információmennyiség, amit hozzáadhatna a már napvilágra került írások komplexitásához. Leküzdvé az elbeszélés kezdeti nehézségeit, a kolozsvári származású költő, irodalomtörténész a poéma azon szegmenseiről értekezik, amelyek a legesleginkább megragadták őt. Kányádi költészetének határozottan és bűvösen népdalos jellegét emeli ki Demény, amely hangban Mozart és a halál témájának egyetemessége nyer teret.

Falusi Márton Kányádi versrekviemjének főbb motívumait használja fel a címkötésben: *Mozart és Bartók, Bécs és Kolozsvár*. Falusi értelmezésében a hosszúvers több mint műfaj, amennyiben egy teljes világképet fejez ki. A hosszúvers varázsa ugyanis a Falusi-féle megközelítésben korunk szellemi klímájának sugározásában érhető tetten. A *Halottak napja Bécsben* a társadalom problémáit avatja poétikai problémákká. Codău Annamáriához hasonlóan Falusi Márton is sokat méltatja a vers azon erényét, miszerint Kányádi bámulatos minimalizmussal teremti meg a polifóniát. Az értelmező a vers letisztultságát sem hallgatja el. Széleskörűen kiterjedt ugyanis a beszéd és a szemléletmódok binaritása. A szerző öt beszédmódot különböztet meg: az egyes szám első személyben történő vallomásos versbeszédet, az általános szentencia beszédmódját, a többes szám harmadik személyű megszólalást, valamint az anekdotikus, részben párbeszédes, részben leíró jellegűt. A poémát éles ritmusváltások jellemzik, Falusi kétértelműséget tulajdonít a koszorúnak, hiszen a kép egyaránt vonatkozhat

az összegyűlt embertömegre, amelyben a versbeszélő feloldódik, de ez a bizonyos koszorú lehet a halottra vonatkozatható metafora is. A tanulmányíró szerint a *Halottak napja Bécsben* a paraszti kultúra, a nemzeti sajátosság és az egyetemes emberi kozmopolitizmus kérdéskörét hangolja össze a „dunából tengerre / ki az óceánba” toposz alkalmazása által. A poéma ugyanakkor a sajátos és idegen találkozásának biztosít teret „küküllő-angara / maros-mississipi; „szabófalvától san franciscóig”. Az idézett ellentétező párhuzamokban megjelenő Szabófalva nemcsak a csángók nyelvhálál közeli állapotát írja le, hanem Murvai Olga gondolatai mentén haladva tovább azt a nyomort is, amelyben a születő gyermeket agyonnyomja a részeg anya. A vers tehát, állítja Falusi, a humánnum globális kiszolgáltatottságát idézi meg.

A *Halottak napja Bécsben* valószínűleg az egyik legbonyolultabb magyar vers, állapítja meg esszéjének bevezetőjében Farkas Wellmann Éva. A költőné megközelítéseit tekintve a poéma részleteiben igen jól érthető, mégis azt a benyomást kelti, mintha csak bizonyos feltételek árán nyújtana betekintést világába. Kányádi verse Mozart rekviemjének méltó utánkövetése, egyedi módon rezonál az eredeti műre. Farkas Wellmann Éva egyedülálló észrevételeket is megoszt az olvasójával. Értekezésének megírásakor például arra jött rá, hogy harmadik-negyedik olvasásra a versrekviem már együtt létezik a Mozart általtal megkomponált zeneművel. Érdemes összehangolni az egyik művet a másikkal, és „fokozatosan beúszik a verssorok közé a zene”. Esszéjében a költőné új síkokat látta: lásd a Mozart temetésén is tomboló ítéletidő egyazon versben jelenik meg, mint a Bartók gyűjtéseinek színhelyeként szolgáló Szabófalva. Kányádi poémájában nemcsak vers és zene, hanem gondolatok sokasága úszik egybe.

Mintha Farkas Wellmann Éva megközelítéséből bontakoztatná ki saját versértelmezését Konkoly Dániel. Írásában a szerző a *Halottak napja Bécsben* szavalmi módjairól is szót ejt, külön kiemelve azt, hogy a vers dalok struktúráját idézi fel a maga dallamosságával, a refrén jelenlétével.

Lapis József *Kányádi csillagai* című értekezésében azt javasolja, hogy a második eljövétel, valamint a megváltás távlatából vizsgáljuk a költeményt, felhívja ugyanakkor a figyelmet templom és ima szín- attribútumainak felcserélődésére is. Demény Péteréhez hasonlóan Lapis megközelítése is a folklórból származatható jegyeket hozza

szóba. A regölés népi varázssformájába inkadrálódik a szöveg, ugyanakkor végbemegy a *Valaki jár a fák hegyénnel* történő párhuzam felállítása is, amely a megérintható idegenséget felmutató költemény, állapítja meg Lapis. A fák hegye szerinte a világok közötti határra és az olajfák hegyére utaló allúzió.

Markó Béla az erdélyiség dilemmáját választja esszéje központi témájának. Kányádi versében az identitásproblémák feloldására törekszik. Markó észrevételeit a kommunista rezsim alatt átélt megszorítások tapasztalataira építi fel, amelyek tovább élnek mindazokban, akik mindezt átvészelni kényszerültek. Az erdélyi költő olyan világban ír, amely nem nyújt valódi otthonosságérzést, az idegenségről szóló versek pedig a transzilván líra fő vonulatát képezik. Markó Béla Szilágyi Domokos virtuóz hosszúversével, az 1964-es *Bartók Amerikában* című művel hasonlítja össze a *Halottak napja Bécsbent*. Ahogy Farkas Wellmann Éva értekezésében, úgy Markó Béla megközelítésében is fontos szerepet kap a versek muzikalitása. Mindkét költő zenei témára építkezik, hangsúlyozza Markó, csak míg Kányádi Mozart *Requiem*-jét veszi alapul, addig Szilágyi Domokos Bartók Béla személyiségének állít emléket, a művész saját világában való idegenségének. Markó az identitásösszegző alkotások mentén tagolja az életművet. Koronként születik egy-egy identitásösszegző alkotás, lásd a *Fától fáig* vagy a *Fekete-piros* című költeményeket.

Pál Sándor Attila *Szabófalvától San Fransiscóig* című esszéjében amellet foglal állást, hogy először át kell szűrünk magunkon Kányádi versét ahhoz, hogy a későbbiekben meg is érthessük azt. Az elemzés szerzőjét érdekes kíváncsiság jellemzi a poémában szereplők identitását illetően. Mindezek mellett Pál nagy hangsúlyt fektet a mondott vers varázsának a kiemelésére is, ugyanúgy, ahogy a mondott és az írott vers szöveghorpuszában felbukkanó különbségek vizsgálatának is külön figyelmet szentel.

Sánta Miriám arra keresi a választ, hogy melyek lehetnek a közös vonások egy kitartó pánikroham és Kányádi Sándor örökérvényű költészetében. A fiatal költő, irodalmár érzelmekből építkező esszéjében egy dedikáció misztikumát is körüljárja, ezzel mintegy új szint vive az eddigi elemzések sorába. Sánta szerint Kányádi költészetében mindig találni érvényes megállapításokat, támpontokat a mindennapok pszichés megpróbáltatásainak áthidalásához. A *Kis meditáció rövid*,

sötét napokra című írás közös nevezőre hozza a *Halottak napja Bécsben* tartalmát az individuum pszichikai állapotával. A Kányádi által megverselt idegenségtapasztalat a pánik lassú ernyedésével párhuzamosan válik tisztán láthatóvá.

Smid Róbert megközelítésében a *Halottak napja Bécsben* és Babits Mihály *Csak posta voltál* című versének inskripciók alakzatait emeli ki. Kányádi poémája kapcsán az énképződés spaciotemporális helyértékének mibenlétét követi számon Smid: „kit érdekel, / hogy erre jártál”. Mindezek mellett a költemény ritmikáját a villamoszakatolás, illetve hallás és hallgatás, hallottak és halottak összefonódása határozza meg.

Oldás és kötés című írásában Vigh Levente a fonás aktusának tulajdonít fő szerepet, míg arra is figyel, hogy milyen emlékek fűzik egy-egy adott szövegrészhez. A fonás módozatait, e tevékenység életszerűségét vagy esetleges tragikumát veti fel. Vigh szerint a verset olvasva mi magunk is egy kegyeleti sírdísz részévé válunk, de a koszorú képzetköre a gyerekkort is eszünkbe juttathatja, amikor az óvoda udvarán fontunk koszorút a járdán áttörő kutyatejből.

Pataki Viktor szerint az „akár e bécsi utca” hasonlata nem az elválasztottság vagy otthonosság érzését hivatott alátámasztani, hanem a szituáció tér- és időbeli kiterjedését nyomatékosítja.

Balogh Gergő megközelítéseiben ismét felbukkan a villamos képe. Az irodalomtörténész szerint a villamossín a születéstől a halálig vezető utat jeleníti meg, annak felgömbülése pedig az eltelt időhöz való hozzáférés korlátozottságát hivatott igazolni.

A Kányádi Sándor kilencvenedik születésnapjára összeállított kötetet Borsik Miklós *Hívások káosza* című esszéje zárja. Konkoly Dánielre hivatkozva a hangfelvételek azok, amik talán a leghűebben őrzik a költő szellemiségét. Ugyanakkor Kányádi szentenciáját – „Mert a legárvább / akinek még halottai sincsenek” – József Attila 1924-es gondolatával veti össze Borsik: „Aki szegény, az a legszegényebb”.

„Kit érdekel, hogy erre jártál?” – veti fel a kérdést a Nagyalambfalváról elszármazott magyar költőóriás. Az elemzett tanulmánykötet megjelenése, valamint versrekviem megírása óta eltelt évek azt bizonyítják, hogy igenis szép számmal akadnak olyan értő olvasók, akiket érdekel az, hogy emberségével, művészi alázatával és alkotói zsenijével Kányádi Sándor nemcsak erre járt, hanem nevét a halhatatlanok közé is beírta.